

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565

ความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง

The Significance of Gods in the Elephant Pacification Poems

ณัฐพล ใจเอี่ยม

Nattapol Chaiaiam

นักวิชาการอิสระ

Independent scholar

E-mail: nattapolc1999@gmail.com

Received: Oct 10, 2021

Revised: Mar 01, 2022

Accepted: May 11, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง ผลการศึกษาปรากฏเทพเจ้าจำนวนทั้งสิ้น 20 องค์ จำแนกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์คือเทพเจ้าที่ปรากฏอยู่ในตำราคชศาสตร์และเป็นเทพเจ้าที่หม่อช้างนับถือกันว่าเป็นบรมครูแห่งการช้างหรือปกปักษ์รักษาช้าง มีจำนวน 9 องค์ และเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์คือเทพเจ้าที่ไม่ปรากฏในตำราคชศาสตร์ แต่ผู้ประพันธ์อ้างถึงในคำฉันท์ซึ่งการที่ผู้ประพันธ์อ้างถึงเทพเจ้าเหล่านี้เพราะเป็นขนบการขอพรหรือเป็นสิ่งที่อำนาจประโยชน์แก่ช้างและเป็นสิ่งเฉลิมพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์ตลอดจนประชาชนทั่วไปซึ่งถือเป็นการแสดงพระบรมเดชาณุภาพอีกทางหนึ่งมีจำนวน 11 องค์

ความเชื่อเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเทพเจ้าถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญต่อคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างและพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญในแง่ของการเป็นศูนย์รวมความศรัทธาที่ผู้ประกอบพิธีอัญเชิญเทพเจ้าเพื่อให้เกิดความสวัสดีมงคลต่อพระมหากษัตริย์และช้างสำคัญ นอกจากนี้ เทพเจ้าที่ปรากฏในคำฉันท์ยังมีนัยแฝงถึงความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์

ผ่านความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้าด้วย ดังนั้น เทพเจ้าจึงมีความสำคัญต่อวรรณกรรมพระราชพิธีอย่าง “คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง” เป็นอย่างยิ่ง

คำสำคัญ: ความสำคัญ เทพเจ้า คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง วรรณกรรมพระราชพิธี

Abstract

This research aimed to study the significance of gods in elephant pacification poems (Kham Chan Dutsadi Sangwoei Klom Chang). It was found that there were 20 gods in total. These gods could be categorized into 2 groups. 9 gods appeared in the Gaja-sastra and respected by mahouts were considered great teachers and guardians of elephants. 11 gods that did not appear in the Gaja-sastra were mentioned by the author in the poems for blessing and strengthening the King's faith and his people. They also reflected the King's royalty and power. The beliefs represented the significance and holiness of the gods in the elephant pacification poems and the consecration elephant ceremony (Phraratchaphithi Somphot Khuen Rawang Chang Sam Khan) as the faith center where the gods were worshipped for the auspiciousness of the King and white elephants. Moreover, the gods in this poem also reflected the royal institution's prosperity and their faith in the gods. Therefore, the gods played a significant role in the elephant pacification poems.

Keywords: Significance, Gods, The elephant pacification poems, Royal ceremony literature

1. บทนำ

เทพเจ้าหรือเทวดาถือเป็นสิ่งที่คนทั่วไปนับถือไม่ว่าอยู่ในลัทธิใดลัทธิหนึ่ง แม้ไม่เคยเห็นเป็นรูปร่างอย่างมนุษย์หรืออมมนุษย์ (คือมีคุณลักษณะพิเศษกว่ามนุษย์) ก็ตาม แต่ก็เชื่อว่าเทพเจ้าสามารถให้คุณหรือโทษได้ตามความต้องการทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังที่ นราวาลย์ พูลพิพัฒน์ (Poonpipat, 2019, p. 8) กล่าวว่า “เทพเจ้าในวรรณคดีไทยมีที่มาจากความรู้สึกรังเกี้ยวปรักถักการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยเข้าใจว่าเกิดจากอำนาจอิทธิฤทธิ์ดลบันดาลให้เป็นไป เมื่อเกิดความรู้สึกรังเกี้ยวจึงแสดงความเคารพนับถือและยอมตนเป็นพวก มีการสวดอ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครองรักษาเพราะคิดว่าจะเป็นวิธีที่ปลอดภัย พร้อมกับยกย่องให้เป็นเทพเจ้า” ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างเทพเจ้าเรียกได้ว่าเป็น “มรดก” ตกทอดมาจากบรรพบุรุษจากการเติบโตมากับความเชื่อเหล่านี้ที่ได้รับการปลูกฝังผ่านการนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ อย่างวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร เป็นอาทิ

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าปรากฏอยู่ในวรรณกรรมหลากหลายประเภท ไม่เพียงปรากฏอยู่แต่เฉพาะกลุ่มบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราชสำนัก ผ่านวรรณกรรมพระราชพิธีอย่าง “คำฉันท์ดุขกฤษีสังเวยกเล่มอฆาง” เพื่อใช้อ่านประกอบพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญ นามของเทพเจ้าจะปรากฏอยู่ในส่วนของลาแรกหรือประณามบทและลาสุดท้ายหรือลาสอนช้างในการขอพรซึ่งปรากฏเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หลายองค์ด้วยกัน เช่น พระพรหม พระวิษณุ และพระอิศวรซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดและเป็นเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดตระกูลช้าง

เหตุที่มีเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เนื่องจากพระราชพิธีดังกล่าวเป็นพิธีพราหมณ์ ผู้ประกอบพิธีหลักในพิธีเป็นพราหมณ์ราชสำนักจากเทวสถานสำหรับพระนคร (ในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญมีพิธีสงฆ์ร่วมกับพิธีพราหมณ์ (The National Identity Office, 1988, p. 4) ที่กระทำสืบทอดกันเรื่อยมาโดยถือเอาตำราหนึ่งซึ่งมีชื่อว่า “ตำราคชศาสตร์” คือตำราที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับ

ช่าง มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย ประกอบด้วยเนื้อหาลอยอีก 2 คัมภีร์ ได้แก่ คัมภีร์คชลักษณ์ เป็นตำราให้ความรู้เกี่ยวกับการกำเนิดช่างขึ้นในโลกหรือลักษณะของช่าง และคัมภีร์คชกรรม เป็นตำราให้ความรู้เรื่องการทำกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับช่าง (The Fine Arts Department, 2021, p. 2)

ในตำราคชศาสตร์อธิบายการกำเนิดช่างในโลกไว้ว่า ในไตรศกยุคหนึ่ง ขณะที่พระวิษณุบรรทมอยู่ ณ เกษียรสมุทรก็บังเกิดดอกบัวผุดขึ้นจากพระนาภี พระองค์จึงนำไปถวายพระอิศวร พระอิศวรจึงเก็บส่วนของดอกบัว (เกสร) ไว้ส่วนหนึ่ง แล้วประทานส่วนของดอกบัว (เกสรหรือกลีบดอก) ให้แก่พระพรหม พระวิษณุ และพระอัคนี เทพเจ้าทั้งสี่ได้เนรมิตดอกบัวนั้นให้บังเกิดเป็นช่าง 4 ตระกูล ได้แก่ อิศวรพงศ์ พรหมพงศ์ วิษณุพงศ์ และอัคนีพงศ์ (The Fine Arts Department, 2021, p. 5)

อนึ่ง การอ้างเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช่าง ล้วนแล้วแต่มีนัยแฝงถึงพระราชสถานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังที่ ชัยรัตน์ พลมุข (Polmuk, 2009, p. 113) ได้อธิบายถึงการเสริมสร้าง สถานภาพของพระมหากษัตริย์ให้มั่นคงผ่านการอ้างถึงเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ไว้ว่า “ในสมัยรัตนโกสินทร์ การพระราชพิธีส่วนใหญ่ยังคงยึดถือปฏิบัติตาม แบบแผนในสมัยอยุธยา...ด้วยเหตุนี้วรรณคดีประกอบพระราชพิธีจึงยังคงปรากฏ เนื้อหาว่าด้วยการอ้างอำนาจเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เพื่อเสริมสร้าง สถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ตามแบบแผนที่สืบทอดกันมาใน ราชสำนัก”

ทั้งนี้ วรรณธิดา วิระวรรณ (Wirawan, 2014, p. 228) ได้อธิบายถึง นัยแฝงในการอ้างเทพเจ้าในวรรณกรรมไทยไว้ว่า “กวียุคแรกมักจะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเสริมสร้างบารมีให้แก่พระมหากษัตริย์และการอัญเชิญเทพเจ้าสูงสุด 3 องค์ ในศาสนาพราหมณ์แสดงให้เห็นถึงศักดิ์ถานุภาพของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่กวีเคารพนับถือ และอัญเชิญมาเป็นพยานในพิธีกรรมอันขมขื่นนี้ ทำให้เหล่าข้าราชการและ ประชาชนทั้งหลายเกิดความเกรงกลัวไม่กล้าคิดทรยศต่อพระมหากษัตริย์”

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า เทพเจ้ามีความสำคัญและความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างเพื่อให้เห็นถึงความสำคัญของเทพเจ้าแต่ละองค์ว่ามีความดีเด่นอย่างไรและเพราะเหตุใดผู้ประพันธ์จึงต้องกล่าวถึงเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์แต่ปรากฏในคำฉันท์ซึ่งอาจมีนัยแฝงอยู่ ผู้วิจัยหวังว่าผลการวิจัยนี้จะให้ความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้าในวรรณกรรมพระราชนิพนธ์อย่าง “คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง” และเป็นประโยชน์ต่อวงการวรรณกรรมไทยต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง

3. ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาขอบเขตด้านข้อมูลจากคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างดังต่อไปนี้

1. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างของเก่า ครั้นกรุงเก่า (ไม่ปรากฏนาม)
2. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างพलय ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร
3. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างพัง ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
4. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างเวชัยภูมิขวัญมงคลเชนทรธานีเผือกพलय ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาติศร
5. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเสวตรวรวรรณ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
6. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระมหารพีพรณคชพงษ์ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) และขุนมหาสิทธิโวหาร (เดช)

7. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรสุภาพรรณ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
8. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเทพกษัตริณี พระศรีสวัสดิเสวตรวรรณของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
9. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรวรรณลักษณ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
10. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรวรรณรงค์ แลพระเสวตรวิสุทธิเทพามาหาพิณเนศวร์ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
11. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรสุนทรสวัสดิ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
12. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรสกลโรภาส ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
13. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรรุจิราภาพรรณ ของ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรั่ง)
14. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรรรนาเคนทร์ ของ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรั่ง)
15. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระศรีเสวตรวรรณิกา ของ หลวงมหาสิทธิโวหาร (สืบ ศรีเพ็ญ)
16. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรอุดมวารณ ของ หลวงมหาสิทธิโวหาร (สืบ ศรีเพ็ญ)
17. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ ของ หลวงธรรมาภิรมณ์ (เล็ก จิตรกลึก)
18. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระเศวตอดุลยเดชพาหน ของ พระมหาราชครูพิธีศรีวิสุทธิคุณ
19. คำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมพระศรีนราวีสุธาภิรมณ์ ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

20. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างสำคัญ 3 เชือก ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

21. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเศวตวรรรัตนกรีฯ ของ พระราชครูวามเทพมุนี

22. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเศวตวรรรัตนกรีฯ ของ ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

23. คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมพระเศวตสุรคชาธาร ของ ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา

4. วิธีดำเนินการวิจัย

1. สํารวจและรวบรวมคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้าง
2. สํารวจและรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างหรือในวรรณกรรมเรื่องอื่น ๆ เพื่อประกอบการวิเคราะห์
3. วิเคราะห์ความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้าง
4. สรุปและอภิปรายผล

5. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้รวบรวมเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างทั้ง 23 บท ผลปรากฏว่ามีเทพเจ้าจำนวนทั้งสิ้น 20 องค์ สามารถวิเคราะห์ความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างได้ 2 ประเภท ดังนี้

5.1 เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์

เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์เป็นเทพเจ้าที่ปรากฏอยู่ในตำราคชศาสตร์เกี่ยวกับการกำเนิดช้างขึ้นในโลกและเป็นเทพเจ้าที่หมอช้างนับถือกันว่าเป็นบรมครูแห่งการช้างหรือปกป้องรักษาช้างเมื่อช้างยังอาศัยอยู่ในป่า

ในคำฉันท์ดุขกสิ์สังเวยกล่อมข้างปรากฏเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์จำนวน 9 องค์ ดังนี้

1) พระพรหม ปรากฏจำนวน 22 บท

พระพรหมเป็นหนึ่งในสามเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ การบังเกิดของพระพรหมมีหลายตำนานด้วยกัน ในมานาวธรรมศาสตร์อธิบายว่าในสมัยที่โลกยังว่างเปล่าอยู่ พระอตมภู (ผู้เกิดเอง) ประสงค์จะสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาบนโลก จึงสร้างน้ำขึ้นมาก่อนแล้วหว่านพีชลงในน้ำ พีชนั้นได้เกิดเป็นไข่ทองต่อมาไข่ใบนี้ได้แตกออกจึงปรากฏเป็นพระพรหม (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 24)

ทั้งนี้ ในวราหปุราณะกล่าวอีกว่าเดิมนั้นมีพระเป็นเจ้าองค์เดียวคือพระนารายณ์ (ปรพพรหม หมายถึง ผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งปวง) หลังจากสร้างโลกแล้วทรงคำนึงถึงการบำรุงรักษาโลกไว้จึงทรงแบ่งภาคของพระองค์เป็นพระนารายณ์อีกองค์ เรียกว่า พระวิษณุ พระวิษณุทรงคำนึงถึงการที่ได้กำเนิดมาจึงบรรทมหลับพระองค์สุบินถึงการสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ปรากฏดอกบัวหลวงผุดจากพระนาภีและบังเกิดเป็นพระพรหมในดอกบัวนั้น ส่วนตำนานสุดท้ายปรากฏอยู่ในภคาสตริตศาตร์ซึ่งคล้ายคลึงกับตำนานไข่ทองแต่ผู้สร้างพระพรหมคือพระอิศวร โดยเล่าว่าพระอิศวรได้แหะพระเพล่าให้โลกหิตหยดลงในน้ำหยดหนึ่งจึงเกิดเป็นไข่ต่อมาแตกเป็น 2 ซีก คือเกิดเป็นพระพรหมและมนุษย์ (Plainoi, 2018, pp. 150-151) ถึงแม้พระพรหมจะมีกำเนิดมาอย่างไรก็ตาม คัมภีร์ต่าง ๆ ยังมีความเห็นตรงกันอยู่ว่า พระองค์เป็นผู้ทรงสร้างหรือเป็นองค์ธาดา บางทีก็กล่าวว่าพระองค์เป็นบิดาของทวยเทพด้วย (Busayakul, 1977, p. 76)

ความสำคัญของพระพรหมคือการที่พระพรหมได้รับกสิบและเกสรดอกบัวจากพระอิศวรแล้ว พระองค์ทรงเนรมิตกสิบบัว 8 กสิบ เกิดเป็นข้าง 8 หมู่ ประจำ 8 ทิศ (คชอัฐทิศ) ส่วนเกสรบัวอีก 24 เกสร ได้ประทานให้แก่ นางมหาอุปกาสี นางได้เนรมิตเกสรนั้นเป็นข้างอีก 10 หมู่ เป็นข้างศกุลักษณะวรรณะพราหมณ์ สมบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งวรรณะ ด้วยเหตุนี้จึงบังเกิดเป็นข้างตระกูลพรหมพงศ์ขึ้นบนโลก (The Fine Arts Department, 2021, p. 7)

ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขุฎีสังเวยกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ ของ หลวงธรรมาภิรมณ์ (ถึก จิตรกถึก) ความว่า

อ้างอิงคือทิวกระวี

สรริรัตรัศมี

ยิ่งแสงแห่งพันรวี

สีภักตร์เสวตรภูษณาภรณ์

สีรทนต์ธ

เทิดภาชนรับทักขินา

ทรงเวทสร้างศาสตร์กันพยา

ธัญญ์เหิรพา

หนาศน์พิทคเหมมหงษ์

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 172)

2) พระวิษณุ (พระนารายณ์) ปรากฏจำนวน 19 บท

พระวิษณุเป็นหนึ่งในสามเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ เมื่อพิจารณาจากราหปุราณะในข้อ 1) จะสังเกตได้ว่าพระวิษณุเป็นเทพเจ้าที่มีความยิ่งใหญ่ด้วยถือว่าเป็นปรพรมคือผู้สร้างสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ แต่หากย้อนกลับไปในยุคเวท พระนารายณ์มีนามเพียงว่า วิษณุ และมีได้เป็นเทวดาชั้นสูง จนต่อมาในมหาภารตะและยุคปุราณะ ความรุ่งเรืองของพระวิษณุเจริญขึ้น ได้เข้ายึดนาม “นารายณ์” จากชั้นเดิมนามนี้ใช้เรียกแก่พระพรมเพียงเท่านั้น (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 18)

ความสำคัญของพระวิษณุคือการที่พระวิษณุได้รับเกสรดอกบัว จากพระอิศวรแล้ว พระองค์ทรงเนรมิตเกสรบัว 8 เกสร บังเกิดเป็นช่าง 8 หมู่ นามว่า อัฐคุช เป็นช่างศุภลักษณ์ วรรณะแพศย์ สมบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งวรรณะ ด้วยเหตุนี้จึงบังเกิดเป็นช่างตระกูลวิษณุพงศ์ขึ้นบนโลก (The Fine Arts Department, 2021, p. 11) ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขุฎีสังเวยกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ และพระเสวตรวิสุททิเทพามาหาพิณเนศวร์ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ความว่า

นบองค์จตุรภุชพรรณราย	กระลิ่งกรทวย
สังข์จักรทวารณีนี	
เถลิงอาศน์นาคราชูจรี	สถิตย์สถานชลธี
กระเชียรกระสาคร	
ทรงทานพោศน์บวร	เดินโดยอัมพร
มหิทศิกติสุโรไกร	

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 91)

3) พระอิศวร (พระศิวะ) ปรากฏจำนวน 19 บท

พระอิศวรเป็นหนึ่งในสามเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ การบังเกิดของพระอิศวรมีหลายตำนานด้วยกัน ในยุคไตรเพทยังไม่ปรากฏว่ามีพระอิศวร มีแต่เทพบุตรอยู่องค์หนึ่งซึ่งเมื่อเกิดมาก็ร้องไห้จึงได้ชื่อว่า รุทระ เป็นเทวดาที่มีอำนาจมาก เป็นใหญ่เหนือการสรรเสริญและยัญกรรมทั้งปวง เป็นผู้ล้าง ผู้ทำลายให้ปราศจากมลทิน เหตุนี้จึงมีชื่อว่า ศิวะ แปลว่า กรูณาหรือซุบ ให้สะอาด บางตำราก็เล่าว่าเกิดจากพระนลาฏ (หน้าผาก) ของพระพรหมหรือเกิดจากการที่พระพรหมบ่าพื้ญตบะจนเสโท (เหงื่อ) ไหลจึงนำไม้ซูดที่โขง (คิ้ว) แล้วมีโลหิตหยดลงไปโนไฟก็บังเกิดเป็นเทพบุตรนามว่า รุทระ (Sajjapirom, Phya, 2006, pp. 13-14)

ในปีทมปุราณะกล่าวว่า พระนารายณ์ (ปรพพรหม) แบ่งภาคเป็นเทวดามีหน้า 3 หน้า หรือพระตรีมูรติ ได้ทรงสร้างพระอิศวรจากบั้นกลางพระองค์ เพื่อช่วยสร้างโลก ส่วนในตำราหอพระสมุดวชิรญาณอธิบายว่า พระอิศวรสร้างพระองค์ขึ้นเองคือเป็นพระปรเมศวร จากนั้นพระองค์ก็สร้างพระเป็นเจ้าองค์ต่อ ๆ ไป (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 14)

ความสำคัญของพระอิศวรคือการที่พระอิศวรทรงเก็บเกสรดอกบัวไว้แล้วส่วนหนึ่ง ก่อนจะประทานให้แก่เทพเจ้าอีก 3 องค์ พระองค์ทรงเนรมิตเกสรบัว 8 เกสร บังเกิดเป็นช้าง 8 หมู่ เรียกว่า อัฐคชาธาร เป็นช้างคู่ลักษณะ วรรณะ กษัตริย์ สมบูรณ์ด้วยลักษณะแห่งวรรณะ ด้วยเหตุนี้จึงบังเกิดเป็นช้างตระกูลอิศวรพงศ์

ขึ้นบนโลก (The Fine Arts Department, 2021, p. 5) ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุष्ฎี
สังเวยกล่อมพระเสวตรวชิรพาหะ ของ หลวงธรรมาภิมณฑ์ (ถึก จิตรกลึก) ความว่า

ไหว้องค์มหากาลเทวินทร์ สามเนตรสอนิล

สกนธรัตัดจันท์

สังวาลวาสุกรีสร้อยกรรฐ์ เคียรภูตกรบับ

เทาะตรีแลบ่วงบาศผจง

อามล้งสร้างสาปสรรพ์พงษ์ ครองพรตพระทรง

อุศุภาศน์อวยพร

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 173)

4) พระอัคนี (พระเพลิง) ปรากฏจำนวน 19 บท

พระอัคนีเป็นเทพเจ้าที่มีมหิทธิฤทธิ์มาก ในไตรเทพพระอัคนีเป็น
เทพเจ้าสำคัญองค์หนึ่งที่อาจอำนวยผลแก่ผู้ที่กระทำการอันอ่อนและสรรเสริญ
พระองค์ มักทำกับทุกพิธีการมงคล ในพระเวทกล่าวว่พระอัคนีเป็นโลกบาล
ทิศอาคเนย์เป็นเทพเจ้าผู้ทำให้เทวดาและมนุษย์ติดต่อกันได้และเป็นสักขีพยาน
แห่งการกระทำบาปบุญคุณโทษของมนุษย์ (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 115)

เรื่องราวของพระอัคนีมีหลายตำนานด้วยกัน ในตำนานต่าง ๆ เล่าว่า
เป็นโอรสแห่งอากาศและปฤถวี (ลมและดิน) หรือว่าเป็นโอรสพระพรหมาอิราชและ
เรียกนามว่า พระอภิมานี หรือว่าเป็นโอรสพระกัศปกับนางอติติจึงนับว่า
เป็นอาทิตยองค์หนึ่ง ในชั้นหลังว่าเป็นโอรสพระอังคีรสราชา และสุดท้ายว่าเป็น
องค์เดียวกันกับพระพฤษสบัติ (Vajiravudh, His Majesty King, 2004, pp. 109-111)

ความสำคัญของพระอัคนีคือสิ่งที่พระอัคนีได้รับเกสรบัว 133 เกสร
จากพระอิศวรแล้ว พระองค์ทรงเนรมิตให้บังเกิดเป็นช้างวรรณะศูทร โดยแบ่งส่วน
เกสร 47 เกสร ให้บังเกิดช้างศุภลักษณ์ 47 หมู่ เกสรบัวอีก 81 เกสร ให้บังเกิดเป็น
ช้างทูลลักษณ์ 81 หมู่ ส่วนเกสรที่เหลือก็บังเกิดให้เป็นช้างทูลโทษ 5 หมู่ และ
ช้างลหุโทษ 7 หมู่ ด้วยเหตุนี้จึงบังเกิดเป็นช้างตระกูลอัคนีพงษ์ขึ้นบนโลก
(The Fine Arts Department, 2021, p. 12) ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุष्ฎีสังเวย

กลุ่มพระศรีนราธิราชกิริณี ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ความว่า

ไหว้องค์พระโตมรรธ

ทรงแรดแรงรอน

เสถียรสถิตสามแห่งแหล่งสถาน

คือสุริย์บนสวรรค์วิมาน

ในอากาศขาน

วิชาในโลกคือไฟ

(The National Identity Office, 1988, p. 35)

5) พระเทวกรรม ปรากฏจำนวน 22 บท

พระเทวกรรมเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมโดยตรง สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา (Manapee, 2010, p. 64) เรื่องราวของพระเทวกรรมมีนักวิชาการให้ความเห็น ออกเป็น 3 ทาง ความเห็นแรกเชื่อว่าเป็นเทพพื้นเมืองในอุษาคเนย์ตั้งแต่เดิม ความเห็นที่สองในตำราคชศาสตร์เชื่อกันว่าเป็นปางหนึ่งของพระพิฆเนศวร์เป็นบรมครูของวิชาเกี่ยวกับช้าง และความเห็นสุดท้ายเชื่อว่าถือกำเนิดมาจากพระนารายณ์เมื่อเสด็จลงมาปราบช้างเอกทันต์ตามตำนานในนารายณ์ยี่สิบปาง (Manapee, 2010, p. 1)

อย่างไรก็ตามใน 2 ความเชื่อแรกมักได้รับการยอมรับมากกว่า อย่างความเชื่อว่าเป็นเทพพื้นเมืองในอุษาคเนย์ ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ (Laomanacharoen, 2021, p. 71) กล่าวว่า “พระเทพกรรมเป็นผีผู้ใหญ่พื้นเมืองสุวรรณภูมิมาก่อนจะรับศาสนาพุทธและพราหมณ์จากชมพูทวีป โดยทำให้ชวนคิดได้ว่า คำว่า พระกรรม อาจเคลื่อนมาจาก ประกำหรือปะกำ ในชื่อกปะกำครูปะกำ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีคล้องช้างและครุหม่อช้าง”

ส่วนความเชื่อว่าเป็นปางหนึ่งของพระพิฆเนศวร์ เสฐียรโกเศศและนาคะประทีปได้อธิบายว่า “พระเทวกรรมก็คือพระคณศน์เอง...เพราะถ้าจะแปลกัน ก็ว่ากิจพิธีบูชาเทวดาในลัทธิเท่านั้น...คำว่าเทวกรรมก็อาจย้ายที่ในความหมายมาเป็น องค์พระคณศน์เองก็ได้” (The Fine Arts Department, 2015, p. 52)

ความสำคัญของพระเทวกรรมคือเป็นบรมครูของวิชาช่าง มีข้อสันนิษฐานว่า “พระเทวกรรมน่าจะเป็นเทพที่ใช้และรู้จักกันภายในราชสำนักและพวกพราหมณ์พฤติบาทที่ประกอบพิธีเกี่ยวกับช่างเท่านั้น อาจจะไม่เป็นที่รู้จักกันในหมู่ชาวบ้านทั่วไป” และชาวบ้านคล่องช่างจะนิยมกราบไหว้ “ผีปะกำซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษที่สิงอยู่ในชื่อปะกำเท่านั้น ไม่ได้กราบไหว้และไม่รู้จักเทพในการศศศาสตร์ที่ชื่อว่า พระเทวกรรม” (Manapee, 2010, p. 63) หรืออาจกล่าวได้ว่า พระเทวกรรมคือผีครูหอมช่างพื้นเมืองที่เราไปหยิบยืมรูปลักษณะของพระพิฆเนศวร์จากอินเดียมาใช้เพราะเห็นว่าเหมาะแก่การเป็นครูของคหกรรมหรือครูช่างอย่างที่สุด (Uitekeng, 2016) แสดงให้เห็นว่าความรู้ของคนทั่วไปเกี่ยวกับพระเทวกรรมเป็นสิ่งที่จำกัดซึ่งสอดคล้องกับการอ่านฉันทดุขฎิสังเวยกล่อมช่างในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช่างสำคัญที่มีเฉพาะในราชสำนักเท่านั้น ดังตัวอย่างในคำฉันทดุขฎิสังเวยกล่อมช่างหลาย ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุนทร ความว่า

ไหว้ไท้เทพท้าวเทวกรรม

พิฆเนศวรสรรค

คือขันธกุมารมหิมา

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei, 1960, p. 136)

6) พระพิฆเนศวร์ ปรากฏจำนวน 17 บท

พระพิฆเนศวร์เป็นโอรสของพระอิศวรกับพระอุมา บางตำนานว่าเป็นโอรสพระอุมาองค์เดียวคือเกิดจากเหงื่อไคลของพระอุมา (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 108) ในพิธีศกรรมบางตำราว่า เป็นองค์เดียวกันกับพระขันฑกุมาร บางตำราก็มักเป็นคนละองค์กัน (ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระพิฆเนศวร์เป็นคนละองค์กันกับพระขันฑกุมาร เนื่องจากพระพิฆเนศวร์กับพระเทวกรรมควรเป็นปางเดียวกัน และพระขันฑกุมารกับพระโกญจนาเนศวรก็ควรเป็นปางเดียวกันมากกว่า โดยอิงจากการกำเนิดและการนับถือของทั้ง 2 องค์) ในเรื่องนารายณ์ยี่สิบปาง ฉบับเก่ากล่าวถึงการกำเนิดช่างไว้ว่า ครั้งหนึ่งพระอิศวรมีเทวโองการให้ พระเพลิง (พระอัคนี) กระทำเทวฤทธิให้บังเกิดศิวบุตร 2 องค์ ได้แก่ พระพิฆเนศวรและพระโกญจนาเนศวร (The Fine Arts Department, 2002, p. 35)

ความสำคัญของพระพิฆเนศวรคือเป็นครูแห่งวิชาคชศาสตร์ หมอช่างจึงได้เคารพบูชา อีกประการหนึ่งคือเป็นเทพเจ้าแห่งความสำเร็จ ผู้ใดจะทำงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงจะต้องบูชาพระพิฆเนศวรก่อนเสมอ ดังตัวอย่างใน คำฉันท์ดุขฎฐ์สังเวยกล่อมพระเสวตรสุภาพรรณ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ความว่า

อีกสองศิวบุตรด่ากล	เกิดในมณฑล
ถึงกิ่งกระลาปิตี	
องค์หนึ่งเศียรสี่ฐานสี่	ตะคกขรมี
เฉวียงสต่ำโดยตรง	
กรซ่ายทวยตรีศรทรง	กรขวาอ้าง
ปทุมตรลบอบอวล	
สมญา <i>พระพิฆเนศวร</i>	ทวยเทพมูลมวญ

เคารพแลย่อเมียงย่า

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, pp. 48-49)

7) พระโกญจนาเนศวร ปรากฏจำนวน 8 บท

เมื่อพิจารณาจากการบังเกิดของพระโกญจนาเนศวรในข้อ 6) แล้ว ในการบังเกิดครั้งนั้นก็กำเนิดข้างเอรวิณ กร 1 ข้างศิริเมขลาไตรตายุค กร 1 และอีก 2 กร ให้กำเนิดข้างเผือกเอก โท ตรี อย่างละ 3 ชนิด ข้างฝั่งอยู่กรซ่ายข้างพลายอยู่กรขวาของพระโกญจนาเนศวรด้วย (Mongkut, His Majesty King, 1950) นอกจากนี้ตามคติอินเดียยังเชื่อว่าพระโกญจนาเนศวรเป็นปางหนึ่งของพระขันทุกุมาร (The Fine Arts Department, 2002, p. 35)

ความสำคัญของพระโกญจนาเนศวรคือเป็นผู้ให้กำเนิดข้างเผือกเอก โท และตรีขึ้นมาบนโลกเพราะเหตุนี้หมอช่างทั้งหลายจึงได้ไหว้บูชาพระพิฆเนศวรและพระโกญจนาเนศวรสืบมา (Mongkut, His Majesty King, 1950) ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขฎฐ์สังเวยกล่อมพระเสวตรสุภาพรรณ ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารย์ยางกูร) ความว่า

อีกสองศิวบุตรด้ากล	เกิดในมณฑล
ถกิงกระลาพิธี	
องค์หนึ่งสามภักตร์เพ็ญลำ	นักษัตรแห่งตำ
รื้อต่นพระหัตถ์ทกกร	
ยื่นเหยียบตระพองกุญชร	เจ็ดเศียรบวร
เสวตรพิเศษยานง	
คู่พาหุแรกหากทรง	สังข์สองเวียนวง
ทักษิณแลรอบอุตรา	
คู่สองเกิดคชยุพา	ศิริมงคลไตรดา
ยุคะแลเอรารวรรณ	
คู่สามกำเนิดอีกพรรณ	เผือกพังพลายป็น
เปนเอกแลโทตรีไตร	
ขวาปลายซ้ายพังอำไพ	ศุภลักษณ์วิไลย
วิลาศนชาติสารสาม	
ศิวบุตรผู้นี้เรื่องนาม	โดยเวทสาตรพราหมณ์
ว่าโกญจนานศวร	

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, pp. 48-49)

8) พระขันทกุมาร ปรากฏจำนวน 20 บท

พระขันทกุมารหรือสกันทะ (สกนท) ในไตรเพทว่าเป็นโอรสของพระอิศวรกับพระอุมา (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 111) อีกนัยหนึ่งเรียกว่าพระอรชุน เป็นจอมพลแห่งทัพสวรรค์ (Vajiravudh, His Majesty King, 2004, p. 80) ตามคติฮินดูว่าพระโกญจนานศวรเป็นปางหนึ่งของพระขันทกุมาร (The Fine Arts Department, 2002, p. 35) ผู้วิจัยเชื่อว่าพระขันทกุมารเป็นปางหนึ่งของพระโกญจนานศวร เพราะนอกจากคติดังกล่าว หากพิจารณาจากปริบทการกำเนิดของพระขันทกุมารซึ่งถือกำเนิดมาเป็นพระเชษฐาของพระพิฆเนศวร์ ซึ่งเป็นที่รับรู้กันโดยมาก และเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับการกำเนิดของ

พระโกฎินาเนศวรที่ถือกำเนิดมาพร้อมกับพระพิฆเนศวรย่อมสันนิษฐานได้ว่า พระขันทุกุมารคือพระโกฎินาเนศวร ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขกั๊สึงเวยกล่อม พระศรีเสวตวรรรณิกา ของ หลวงมหาสิทธิโวหาร (สืบ ศรีเทัญ) ความว่า

คือองค์ศิวบุตรเกริกไกร

เกรียงฤทธิภุไชย

สมญาพระขันทุกุมาร

หกหน้าทวาทศหัตถ์หาญ

รณชิตเชี่ยวชาญ

ทรงมายูรเอื้องเวหา

กรกระลึงศรแสดงศักดิ์ดา

ส้าอสูรฤษยา

สดับสมญะศัยนัแสง

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, pp. 149-150)

9) พระไพโรหรือพระพนัสบดี ปรากฏจำนวน 3 บท

พระไพโรหรือพระพนัสบดี (ผู้เป็นใหญ่ในป่า) ปรากฏความเชื่อว่า ต้นไม้มักเป็นที่อาศัยแห่งรุกขเทวดา จึงเรียกเทวดานั้นเป็นคำย่อว่าพนัสบดี ไม่ใช่เป็นนามเทวดาองค์ใดองค์หนึ่งโดยเฉพาะ ถ้าจะเทียบศัพท์ให้ใกล้เคียงกว่า เจ้าป่า (Vajiravudh, His Majesty King, 2004, p. 134)

แม้ว่าพระไพโรหรือพระพนัสบดีจะปรากฏเพียง 3 บท แต่เทพเจ้าองค์นี้ถือได้ว่าเป็นเทพที่มีความสำคัญต่อการข้างในเรื่องของผู้คุ้มครองข้างขณะที่ยังตัวนั้นยังอาศัยอยู่ในป่าก่อนเข้าสู่พระบรมโพธิสมภาร สมัยโบราณเมื่อใดที่มีข้างเผือกเกิดขึ้นในป่าผู้คล้องข้างจะต้องบูชาบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขาก่อนและเมื่อสำเร็จการตามความประสงค์จะต้องบูชาขอบพระคุณและขออนุญาตพาข้างเผือกออกจากป่าด้วย ผู้ประพันธ์จึงได้กล่าวนามพระไพโรหรือพระพนัสบดีในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางข้างสำคัญ ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขกั๊สึงเวยกล่อมข้างของเก่า ครั้งกรุงเก่า (ไม่ปรากฏนาม) ความว่า

อัญชยมสดุติพระไพโร

ป่าดงพงใน

สระสโรชมหิมา

...

5.2 เทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์

เทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์เป็นเทพเจ้าที่ไม่ปรากฏอยู่ในตำราคชศาสตร์เกี่ยวกับการกำเนิดช้างขึ้นบนโลกและไม่ได้เป็นเทพเจ้าที่หมอช้างนับถือกันว่าเป็นบรมครูแห่งการช้าง แต่เป็นเทพเจ้าที่ผู้ประพันธ์อ้างอิงในคำฉันท์ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การที่ผู้ประพันธ์อ้างอิงถึงเทพเจ้าเหล่านี้เนื่องจากเป็นเทพเจ้าที่มักปรากฏเป็นขบวนการขอพรในพระราชพิธีต่าง ๆ หรือเพื่อเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกแก่ช้าง ทั้งนี้ สามารถสันนิษฐานได้ว่าเทพเจ้าเหล่านี้ที่อยู่เฉยมาเป็นสักขีพยานในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญถือเป็นสิ่งเฉลิมพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์และเป็นสิ่งศรัทธาของข้าราชการบริพารตลอดจนประชาชนทั่วไป ซึ่งถือเป็นการแสดงพระบรมเดชานุภาพอีกทางหนึ่ง ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างปรากฏเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์จำนวน 11 องค์ ดังนี้

1) พระคงคา ปรากฏจำนวน 1 บท

พระคงคาตามพระเวทกล่าวว่าเป็นธิดาองค์แรกของพระหิมวัต (หิมพานต์) กับนางเมนา และเป็นเชษฐภคินีของพระอุมา พระสวามีของพระคงคา คือพระอิศวร ฉะนั้น พระคงคากับพระอุมาจึงเป็นผู้ร่วมชนก ชนนี และสวามีองค์เดียวกัน (Sajjapirom, Phya, 2006, p. 103) ทั้งนี้ เทพยดาทั้งหลายได้ขอพระคงคาไปไว้เพื่อล้างบาปในเทวโลก (Vajiravudh, His Majesty King, 2004, p. 131) ต่อมาจึงไหลลงสู่โลกมนุษย์ผ่านมวยพระเกศาพระอิศวรลงเกิดเป็นแม่น้ำคงคาแต่ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างหมายถึงแม่น้ำทั้งปวงซึ่งหล่อเลี้ยงชีวิตของ สรรพสัตว์รวมถึงช้างเผือกด้วย

ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมช้างมีปรากฏเพียงบทเดียว สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการช้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระคงคาอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตของช้าง ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงพระคงคาไว้เพื่อรำลึกถึง

พระองค์ ดังคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยก่อมพระเสวตรรุจิราภาพรรณ ของ พระยามหา
อำมาตยาธิบดี (หรุ่น) ความว่า

เทพอารักษ์ศิขรินทร์

พระพฤษไพลินธุ์

เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองฤทธิ์

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 130)

2) พระอุมมา ปรากฏจำนวน 1 บท

พระอุมมาเป็นนมเหสีของพระอิศวร มีโอรส 2 องค์ ได้แก่
พระพิฆเนศวร์และพระขันตกุมาร

ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยก่อมข้างมีปรากฏเพียงบทเดียว สันนิษฐาน
ว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากในพระราชพิธีต่าง ๆ
มักอัญเชิญเทวรูปพระอุมมาเข้าร่วมในพิธีพร้อมกับพระอิศวรและพระพิฆเนศวร์เพื่อ
ขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลด้วย ดังคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยก่อมพระเสวตรรุจิราภา
พรรณ ของ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น) ความว่า

ขอพรพระอัครเรองค์

อุมาววยมง

คลศิริพิพัฒงมี

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 142)

3) พระอินทร์ ปรากฏจำนวน 2 บท

พระอินทร์ตามคติพราหมณ์ถือเป็นหัวหน้าเทวดาที่มีอำนาจและ
กล้าหาญมากได้เคยรบกับพฤตาสูรบผู้บันดาลความแห้งแล้ง พระอินทร์สามารถ
ปราบอสูรได้เป็นจำนวนมาก ภายหลังค้ำึงถึงโทษที่เคยทำไว้ จึงได้ทำพิธีอศวนบูชา
ผลบุญที่ทำอศวนทำให้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (Satavetin, 1979, pp. 6-7)

ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยก่อมข้างมีปรากฏเพียง 2 บท สันนิษฐานว่า
เป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระอินทร์ถือเป็น
เทพผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อเป็นสวัสดิมงคล
ในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยก่อมพระเสวตรรุจิราภาพรรณ
ของ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น) ความว่า

ขอพรสมเด็จพระอินทรา

ท้าวจตุโลกบาล

ลราชทั้งสี่ฤทธิรงค์

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 143)

4) ท้าวจตุโลกบาล ปรากฏจำนวน 1 บท

ท้าวจตุโลกบาลในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างสันนิษฐานว่าได้รับคติพุทธศาสนามากกว่าพราหมณ์เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่รับรู้ตามคติไตรภูมิ พระร่วง ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกามีท้าวจตุโลกบาลประจำทิศทั้งสี่ ได้แก่ ท้าวอตรฐราช ประจำทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกราช ประจำทิศใต้ ท้าววิรูปกษราช ประจำทิศตะวันตก และท้าวไพศรพณ์มหาราช ประจำทิศเหนือ (The Royal Institute, 2011, p. 174)

ในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างมีปรากฏเพียงบทเดียว สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการช้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากท้าวจตุโลกบาลเป็นผู้ปกป้องทิศทั้งสี่แห่งสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อเป็นสวัสดิมงคลในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมพระเสวตรจรีภาพรหมของ พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น) ความว่า

ขอพรสมเด็จพระอินทรา

ท้าวจตุโลกบาล

ลราชทั้งสี่ฤทธิรงค์

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 143)

5) พระพรณ ปรากฏจำนวน 1 บท

พระพรณเป็นที่นับถือของชาวมัชฌิมประเทศมากถือว่าเป็นเทพเจ้าแห่งน้ำทั้งหลาย เป็นผู้รักษาความสุขสวัสดิแห่งมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง มีมเหสีนามว่า วรุณี และมีพระสมุทฺธ พระคงคาเทวี ทั้งลำน้ำ สระ และพุททั้งหลายเป็นบริวาร (Vajiravudh, His Majesty King, 2004, pp. 111-115)

ในคำฉันท์ดุชฎีสังเวยกล่อมช้างมีปรากฏเพียงบทเดียว สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการช้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากใช้ขอพรเพื่ออำนวยความสะดวกแห่งสายฝนอันก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธุ์ธัญญาหาร

ท้าวพระราชอาณาจักร ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขฎฐ์สังเวยกล่อมพระเศวตอดุลยเดช
พาหน ของ พระมหाराชครูพิธีศรีวิสุทธานุคุณ ความว่า

ขอพระพรหมเทพบันดาล

ฝนดีโดยกาล

บเกินแล่นอยู่น้ำนวล

ธัญญาชาติเหลือหลากมากมวญ

ผลไม้ในสวน

ทุกสิ่งสมบูรณ์บริบูรณ์

(The National Identity Office, 1988, p. 24)

6) พระสยามเทวาธิราช ปรากฏจำนวน 5 บท

พระสยามเทวาธิราชเป็นเทวดารักษาคุ้มครองประเทศไทยให้
รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และถือเป็นเทพผู้เป็นใหญ่ในสยามรัฐสีมา
ดังประกาศหอเสถียรธรรมปริต รัชกาลที่ 4 (Sommot Amarabhanhu, H.R.H.
Prince, 1965, p. 153) ความว่า “ขอประกาศเชิญเทพเจ้าทั้งปวงผู้มีฤทธิ
อำนาจมหาศรรค์ดีสิทธิ์ สิ่งสถิตยในถิ่นที่พิทยสถานต่าง ๆ คือพระสยามเทวาธิ
ราชซึ่งเป็นอธิบดีในสยามรัฐรักษาทั้งปวง”

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า
“สยามประเทศดำรงความเป็นเอกราชดำรงความผาสุกยั่งยืนมาตั้งแต่โบราณ
แม้หลายครั้งหลายคราวจะมีเหตุที่ทำให้บ้านเมืองพลีภัยพล้ำข้าศึกศัตรูหรือ
มีเหตุจะเสียบ้านเสียเมืองแต่ก็รอดพ้นมาได้ทุกครั้ง ก็น่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพดา
อารักษ์คุ้มครองให้รอดพ้นภัยอันตรายมาได้ทุกครั้ง” จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้
ปั้นหุ่นเทพดาทรงเครื่องอย่างกษัตริย์ถือพระขรรค์ พร้อมทั้งจัดสร้างฐานและซุ้มไม้
จันทน์แกะสลักตามศิลปกรรมแบบจีน (Boontham, 2018) ประดิษฐาน ณ พระที่
นั่งไพศาลทักษิณในพระบรมมหาราชวัง

ในคำฉันท์ดุขฎฐ์สังเวยกล่อมข้างมีปรากฏเพียง 5 บท สันนิษฐานว่า
เป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระสยามเทวาธิราช
เป็นเทพที่พระมหากษัตริย์มีพระราชศรัทธาตลอดจนข้าราชการบริพารใน
พระราชสำนัก ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลใน

พระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระศรีนรารัฐราชกิริณี ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ความว่า

พระสยามเทวาธิบาล

ปิดป้องภัยพองพาล

ผู้มุ่งล้างผลาญไฟไทย

(The National Identity Office, 1988, p. 45)

7) พระเสื่อเมือง ปรากฏจำนวน 10 บท

พระเสื่อเมืองเป็นเทวดาคุ้มครองบ้านเมืองทั้งทางบกและทางน้ำ คุมกำลังไพรพล รักษาบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข (Office of The City Pillar Shrine Administration, n.d.)

เสฐียรโกเศศ (Satiangoset, 1959, p. 23) อธิบายที่มาของพระเสื่อเมืองไว้ว่า “ผีประจำเมืองซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษเหมือนกัน เมื่อสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นครั้งแรกก็ต้องตั้งศาลหรือหอขึ้นไว้สำหรับเป็นที่สถิตของผีบ้านผีเมือง...ถ้าเป็นผีประจำบ้านก็เรียกว่าผีเสื่อบ้าน ถ้าเป็นผีประจำเมืองก็เรียกว่าผีเสื่อเมือง...กลางที่ก็เรียกว่าผีหลวง...ต่อมาเมื่อคำว่าผีมีความหมายตกต่ำเป็นผีเลวไปแล้ว ผีเสื่อประจำเมืองหลวงก็เปลี่ยนเป็นเรียกว่า พระเสื่อเมือง เพื่อให้หายกลืนอายของคำว่าผี”

นวรรธ พันธุมธา (Panthumetha, 2016, p. 213) ได้อธิบาย “คำว่า เสื่อ แม้จะยังไม่พบหลักฐานว่าโบราณเรียกผีเสื่อเมืองว่าพระเสื่อเมือง คนไทยจำนวนหนึ่งก็คงเชื่อว่าคำว่า เสื่อ เพี้ยนมาจากคำว่า เชื้อ ” ที่หมายถึงผีบรรพบุรุษ มักใช้เป็นคำซ้อนว่า ผีเชื้อ (ผีเสื่อ)

ในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมข้างมีปรากฏเพียง 10 บท สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระเสื่อเมืองเป็นหนึ่งในเทพอารักษ์คุ้มครองพระราชอาณาจักร ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขฎิสังเวยกล่อมพระมหารพีพรณคพงษ์ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) หลวงจักรปาณี (ฤกษ์) และขุนมหาสิทธิโวหาร (เดช) ความว่า

เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองฤทธิ์

ทั้งเทพสิงสถิตย์

สถานประเทศด้าวใด

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 45)

8) พระทรงเมือง ปรากฏจำนวน 9 บท

พระทรงเมืองหรือพระทรงนครชั้น (Panyawat, 2007, p. 224)

เป็นเทวดาที่ปกป้องคุ้มครองภัยทั่วประเทศ มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบเปรียบได้กับฝ่ายปกครองซึ่งต้องเปี่ยมด้วยพระเมตตา (Office of The City Pillar Shrine Administration, n.d.)

ในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมข้างมีปรากฏเพียง 9 บท สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับกรข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระทรงเมืองเป็นหนึ่งในเทพอารักษ์คุ้มครองพระราชอาณาจักร ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุชฎีสั่งเวยกล่อมข้างปลาย ของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศรีสุเรนทร ความว่า

เสื่อเมืองทรงเมืองเรืองเดช

โซไซยมเห

สุเรนทรศักดิ์รักษา

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei, 1960, p. 144)

9) พระหลักเมือง ปรากฏจำนวน 4 บท

พระหลักเมืองเป็นเทวดารักษาเสาหลักเมือง (หลักชัยแห่งพระนคร) และรักษาพระราชอาณาจักรให้สงบเรียบร้อยมาโดยตลอดดังจะเห็นได้ว่า “พระหลักเมืองเป็นเทพอารักษ์ที่เคารพสักการะของมหาชนตลอดตามีเสื่อมคลายเมื่อมีพระราชพิธีสำคัญ ๆ ครั้งใดก็มักจะมีการสมโภชวงสรวงสังเวยพระหลักเมืองแทบทุกครั้ง” (Kluaimai Na Ayutthaya, 1982, p. 5-6)

ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธยา (Kluaimai Na Ayutthaya, 1982, p. 22)

อธิบายไว้ว่า “เสาหลักเมืองใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้สร้างขึ้นใหม่อันเป็นประธานอยู่ใน

ศาลหลักเมืองปัจจุบันนี้นั้น ปลายเสาเป็นรูปหัวมณฑลข้างในเป็นช่องบรรจุเทวรูป เทพารักษ์พระหลักเมืองและพระสุพรรณบัตรจารึกดวงพระชะตาเมือง”

สำหรับพระหลักเมืองในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้าง หมายถึง เสาหลักเมืองประจำกรุงเทพมหานครซึ่งสร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ต้นสูง) และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ต้นเตี้ย) เหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะนอกจากพระหลักเมืองแล้วยังปรากฏพระเสื่อเมือง พระทรงเมือง และพระกาฬไชยศรีซึ่งเป็นเทวรูปที่ประดิษฐาน ณ ศาลเทพารักษ์ภายในบริเวณศาลหลักเมืองด้วย

ในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างมีปรากฏเพียง 4 บท สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระหลักเมืองเป็นหนึ่งในเทพอารักษ์คุ้มครองพระราชอาณาจักร ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างสำคัญ 3 เชือก ของ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ความว่า

อีกพระเสื่อเมืองหลักเมือง

บูรพกษัตริย์เรือง

เดชาคึกคึกหนุนชัย

(The National Identity Office, 1988, p. 67)

10) พระกาฬไชยศรี ปรากฏจำนวน 3 บท

พระกาฬไชยศรีเป็นเทวดาที่ป้องกันมิให้คนกระทำชั่ว ด้วยการทรงนกแสกออกตรวจตราสอดส่องบุคคลอันธพาลในยามค่ำคืน และทรงเป็นบริวารพระยม เมื่อเวลาใครถึงชาติก็จะนำวิญญาณนั้นไปให้พระยมพิจารณาชำระความตามความดีหรือชั่ว (Wongsurawat, 2019)

ในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างมีปรากฏเพียง 3 บท สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการข้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระกาฬไชยศรีเป็นหนึ่งในเทพอารักษ์คุ้มครองพระราชอาณาจักร ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อม

พระเทพคุณวราภรณ์ พระศรีสวัสดิเสวตรวรณ ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

อิกองค์พระกาฬไชยศรี

บริรักษ์บุรี

จงช่วยพิทักษ์ภูธร

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei 2, 1960, p. 76)

11) พระกำพูนัตร์ ปรากฏจำนวน 2 บท

พระกำพูนัตร์เป็นเทวดารักษาพระมหาเศวตฉัตร คำว่า กำพูน หมายถึง ไม้กึ่งสำหรับเป็นที่รวมร้อยซี่ร่ม ซี่ฉัตร หรือซี่พุ่ม (The Royal Institute, 2013, p. 124)

คติการประดิษฐานรูปเทวดาประจำกำพูนัตร์เป็นพระราชาดำริของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (Bangkok National Museum, n.d.) ดังปรากฏหลักฐานในประกาศเชิญเทวดาให้สิงในรูปเทวดาที่กำพูนัตร์ แลรูปเทวดา ถือที่บพระราชลัญจกร ในรัชกาลที่ 4 ที่ว่า “ข้าแต่หมู่เทพยเทพาสุราธิราชเป็นต้นว่า เทพยอันพิทักษ์รักษาพระมหาเศวตฉัตรรัตนบัลลังก์...ขออัญเชิญเทพยเจ้าเข้าสิงสู่ออยู่ในรูปเทพยดาที่รับกัมพูพระมหานพตลเศวตฉัตรแห่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าในกาลบัดนี้” (Sommot Amarabhanhu, H.R.H. Prince, 1965, p. 163)

ในคำฉันท์ดุขกฤษีสังเวกกล่อมช้างมีปรากฏเพียง 2 บท สันนิษฐานว่าเป็นเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการช้าง แต่ที่ปรากฏนามเนื่องจากพระกำพูนัตร์เป็นเทพรักษาพระนพปฎลมหาเศวตฉัตรซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์อันแสดงความเป็นมหากษัตริย์ ผู้ประพันธ์จึงกล่าวถึงเพื่อขอพรให้อำนวยความสวัสดิมงคลในพระราชพิธี ดังตัวอย่างในคำฉันท์ดุขกฤษีสังเวกกล่อมช้างพัง ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ความว่า

เสื่อเมืองทรงเมืองมีอา

ทิทั้งเทพา

พิทักษ์เสวตฉัตรไชย

(Chumnum Chan Dutsadisangwoei, 1960, p. 165)

จากการศึกษาความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิติสังเวยกล่อมข้าง พบว่าปรากฏเทพเจ้า จำนวน 20 องค์ สามารถจำแนกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์ จำนวน 9 องค์ ได้แก่ พระพรหม พระวิษณุ (พระนารายณ์) พระอิศวร (พระศิวะ) พระอัคนี (พระเพลิง) พระเทวกรรม พระพิฆเนศวร์ พระโคญจนานศวร พระขันตุมาร และพระไพรหรือพระพนัสบดี

2. เทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์ จำนวน 11 องค์ ได้แก่ พระคงคา พระอุมา พระอินทร์ ท้าวจตุโลกบาล พระพรุณ พระสยามเทวาธิราช พระเสื่อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง พระกาฬไชยศรี และพระกำพูนต์

เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์ โดยเฉพาะพระพรหม พระวิษณุ พระอิศวร และพระอัคนีถือเป็นเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดข้าง 4 ตระกูลขึ้นมาบนโลก ส่วนพระเทวกรรม พระพิฆเนศวร์ พระโคญจนานศวร และพระขันตุมารถือเป็นเทพเจ้าที่พราหมณ์พฤติบาท (หมอช้าง) เคารพนับถือว่าเป็นบรมครูแห่งการคชศาสตร์ สุดท้ายคือพระไพรหรือพระพนัสบดีเป็นเทพเจ้าแห่งป่าไม้อันเป็นถิ่นที่อยู่ของช้างเผือกเพราะฉะนั้นจึงต้องไหว้พระไพรหรือพระพนัสบดีผู้เปรียบเสมือนเจ้าของช้างที่ปกป้องคุ้มครองให้ช้างอยู่ในป่าอย่างสุขสบายด้วย

ส่วนเทพเจ้าที่ไม่เกี่ยวข้องกับการคชศาสตร์อาจกล่าวได้ว่า เทพเจ้าเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้ประพันธ์กล่าวนามของเทพเจ้าไว้จากการเลือกสรรตามความประสงค์ โดยอ้างอิงจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พระมหากษัตริย์ทรงเคารพนับถือ อย่างพระสยามเทวาธิราช พระเสื่อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง และพระกาฬไชยศรี เป็นเทพเจ้าที่เชื่อว่าปกป้องคุ้มครองพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และประเทศชาติให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้มาโดยตลอด

6. อภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิจัยเรื่อง*ความสำคัญของเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิติสังเวยกล่อมข้าง* พบว่า ความสำคัญของเทพเจ้าปรากฏความเชื่อซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการสืบทอดบรรณกรรมไทยที่เรียกว่า ประณามบท (invocation) หรือ

บทไหว้ครูซึ่งต้องอัญเชิญเทพเจ้ามาเป็นสักขีพยานและอำนวยการในพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญจึงต้องสรรเสริญเทพเจ้าเหล่านั้นเพื่อให้พระองค์พึงพอพระทัย ดังที่พระมหาสายัญ ศรีอ่อน กล่าวถึงเนื้อหาของประณามบทในงานวิจัยเรื่อง *ประณามบทและนิคมณฑลในวรรณคดีบาลี : แนวคิด รูปแบบ และ ภาษา* (Sri-on, 2007, p. 178) ไว้ว่า “เนื้อหาในประณามบทเป็นบทที่มีลักษณะเด่นชัดที่คำสรรเสริญ แสดงความเคารพพระรัตนตรัยและขอพรซึ่งเป็นเช่นเดียวกับอาศิสและบทนานาที่มีลักษณะเด่นชัดที่คำสรรเสริญ แสดงความเคารพและขอพรจากเทพเจ้า”

ในประณามบทปรากฏนามเทพเจ้าอยู่หลายองค์ด้วยกัน ดังงานวิจัยของวรรณธิรา วิระวรรณ เรื่อง *ประณามบทในวรรณคดีไทย* (Wirawan, 2014, pp. 244-245) ได้อธิบายถึงสิ่งที่ปรากฏอยู่ในประณามบทหรือบทไหว้ครูไว้ว่า “กวีจะเรียงลำดับเนื้อความในการไหว้สิ่งต่าง ๆ ที่กวีเคารพบูชาตามลำดับความสำคัญหรือความศักดิ์สิทธิ์ที่กวีศรัทธาสูงสุด ส่วนใหญ่จะเริ่มจากผู้มีอำนาจบารมีสูงสุดไปหาต่ำสุดหรือจากความเหนือจริงไปสู่สามัญ ได้แก่ พระพุทธเจ้า (พระรัตนตรัย) หรือเทพเจ้า พระมหากษัตริย์ ครูอาจารย์ บิดามารดา และผู้มีพระคุณ” สิ่งเหล่านี้เสมือนตั้งผู้ประพันธ์นำคำฉันท์มาเรียงร้อยต่างมาลัยถวายแด่เทพเจ้าที่เคารพนับถือสะท้อนให้เห็นว่าเป็นการแสดงถึงความเคารพและความกตัญญู กตเวทีของผู้ประพันธ์หรือผู้ประกอบพิธี สอดคล้องกับงานวิจัยของชาลชัย คงเพียรธรรม (Khongphianthum, 2011, p. 51) เรื่อง *ประณามพจนในวรรณคดีเขมร* ที่ว่า “บทไหว้ เช่น บทนมัสการพระรัตนตรัย ไหว้เหล่าเทวดาในศาสนาพุทธและเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ไหว้มารดา บิดา ครูอาจารย์ แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีความเคารพของกวี ซึ่งเป็นสิ่งที่ตั้งงาม”

นอกเหนือจากความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการศขศาสตร์แล้วยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ราชสำนักนับถือซึ่งมักปรากฏอยู่ในล่าสุดท้ายของคำฉันท์เพื่อขอพรให้ปกป้องคุ้มครองพระมหากษัตริย์และประเทศชาติให้รอดพ้นจากอันตรายที่จะเกิดขึ้นและคงอยู่ชั่วกัลปาวสาน

ดังประกาศเทวดาเฉลิมพระอภิเนาว์นิเวศน์ในรัชกาลที่ 4 (Somnot Amarabhanhu, H.R.H. Prince, 1965, pp. 123-124) เกี่ยวกับบ้านอุภาพแห่งเทพยาผู้ปกป้องพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง ความว่า “...ได้สวยศิริราชสมบัติด้วยดี เป็นอิศริยาธิปัตติสืบพระราชสันตติวงศ์มาโดยตรงสมควรยิ่งนัก ดำรงรักษาราชวรเกียรติยศมาโดยสุขสวัสดิ์ถึง 76 ปีมาแล้ว บัดนี้การก่อกองแผ่นดินไม่มีที่ขุนเคืองบ้านเมืองก็มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมากกว่าแต่ก่อนทุกสิ่งอันบันดาซึ่งแลเห็น ดูเหมือนพะเอิญเป็นด้วยเทวานุภาพมิได้มีเหตุการณ์พาลพ้อง ให้พระองค์ใดจะต้องปัตยุบันภยาธิทุกขพยาธิ”

ประการหนึ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับผลการศึกษาจะเห็นได้ว่า เทพเจ้าที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงส่วนใหญ่เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ การคชศาสตร์และมีมหิทธิฤทธิ์มหาศาล นอกจากนี้ ยังมีเทพเจ้าประจำพระราชอาณาจักรอันเป็นสิ่งเฉลิมพระราชศรัทธาของพระมหากษัตริย์ ข้าราชการบริพาร และประชาชนทั่วไป สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการผนึกความมั่นคงของพระราชอำนาจผ่านความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้าของประชาชนซึ่งถือได้ว่าเป็นการแสดงพระบรมเชษานุภาพและป้องกันการคิดทรยศต่อพระราชบัลลังก์ สอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของชัยรัตน์ พลมุข เรื่อง *วรรณคดีประกอบพระราชพิธีสมโภชรัตนโกสินทร์: แนวคิดธรรมราชาที่บอกวิถีทางวรรณศิลป์* (Polmuk, 2009, p. 153) ที่ว่า “กวีเลือกสรรหยิบยกเนื้อหาที่แสดงให้เห็นความสำคัญของเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และบ้านเมือง โดยมีวรรณคดีประกอบพระราชพิธีเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารและสรรเสริญคุณแห่งเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นเพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นปกติสุขของบ้านเมืองและความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์”

สรุปได้ว่า เทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสำคัญต่อคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมข้างและพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางข้างสำคัญในแง่ของการเป็นศูนย์รวมความศรัทธาที่ผู้ประกอบพิธีอัญเชิญเทพเจ้าเพื่อให้เกิดความสวัสดิมงคลต่อพระมหากษัตริย์และข้างสำคัญ นอกจากนี้ เทพเจ้า

ที่ปรากฏในคำฉันท์ยังมีนัยแฝงถึงความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ผ่านความศรัทธาที่มีต่อเทพเจ้าด้วย ดังนั้น เทพเจ้าจึงมีความสำคัญต่อวรรณกรรมพระราชพิธีอย่าง “คำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง” เป็นอย่างยิ่ง

7. ข้อเสนอแนะ

1. ด้านวิชาการ

- 1) ควรศึกษาเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างในแง่มุมอื่น ๆ
- 2) ควรศึกษาเทพเจ้าในวรรณกรรมคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกเรื่องอื่น ๆ

2. ด้านนโยบาย

1) ควรส่งเสริมและสนับสนุนทุนในการเรียนการสอนเทพปกรณัมหรือเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้าง ซึ่งต้องการให้ผู้ศึกษาเห็นเทวรูปหรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า

2) ควรส่งเสริมและสนับสนุนวิจัยเกี่ยวกับเทพเจ้าในคำฉันท์ดุขฎฐิสังเวยกล่อมช้างเพื่อให้เห็นประวัติและความสำคัญของเทพเจ้าบ้างองค์อย่างถ่องแท้ซึ่งอาจใช้ข้ประมาณสูงในการศึกษา

References

- Bangkok National Museum. (n.d.). **Kamphu Chat guardian angel (Thewada Raksa Kamphu Chat)**. Retrieved October 5, 2021, from shorturl.asia/q7Xjv (In Thai)
- Boontham, D. (2018). **The royal ceremony to worship Phra Siam Thewathirat** Retrieved October 5, 2021, from shorturl.asia/VlyDa (In Thai)
- Busayakul, V. (1977). **Visudh Niphon**. Bangkok: Odeon Store. (In Thai)
- Chumnum Chan Dutsadisangwoei. (1960). Bangkok: Teachers Council of Thailand Trade Organization. (In Thai)

- Khongphianthum, Ch. (2011). The Literary Convention of Invocation in Khmer Literature. **Manutsayasat Wichakanl** 18(2): 37-52. (In Thai)
- Kluaimai Na Ayutthaya, Th. (1982). **The city pillar of Rattanakosin period**. Bangkok: Secretariat of the Prime Minister. (In Thai)
- Laomanacharoen, S. (2021). The Ghost religion of Phra Thepphakam at the cloister of the Temple of the Emerald Buddha. In S. Laomanacharoen (Ed.), **Ghost Brahmin Buddhist in Thai religion**. (pp. 64-71). (2nd ed.). Bangkok: Natahaek Press. (In Thai)
- Manapee, Ch. (2010). **A study of beliefs about the Phrathewakam in Thailand from before the 19th Buddhist century to the present**. Thesis (Archaeology), Silpakorn University. (In Thai)
- Mongkut, His Majesty King. (n.d.). **Including the King's dissertation in the reign of King Rama IV, part miscellaneous part 1 (Prachum Phraratchaniphon Nai Ratchakan Thi Si Phak Pakinnaka Phak Nueng)**. Retrieved October 5, 2021, from shorturl.asia/Kq3E5 (In Thai)
- Office of The City Pillar Shrine Administration. (n.d.). **San Thepharak**. Retrieved October 5, 2021, from <https://bangkokcitypillarshrine.com/Content/God/> (In Thai)
- Panthumetha, N. (2016). **Sarapan Wannana**. Bangkok: n.p.. (In Thai)
- Panyawat. (2007). **Phra Siam Thewathirat**. Bangkok: Ban Nangsue Kosin Press. (In Thai)
- Plainoi, S. (2018). **Fairy tale (Thewa Niyai)**. (5th ed.). Bangkok: Gypzy Group. (In Thai)

- Polmuk, C. (2009). **Royal ceremony literature in the Rattanakosin period: Dharmaraja concept and literary techniques.** MA Thesis (Thai) Chulalongkorn University. (In Thai)
- Poonpipat, N. (2019). Gods in Thai Literature: Role of Creator and Destroyer. **Genesha Journal**, 15(2), 69-82. (In Thai)
- Sajjapirom, Phya. (2016). **Birth Deity (Thewa Kamnoet).** (14th ed.). Bangkok: Amarin Printing and Publishing. (In Thai)
- Satavetin, J. (1979). **Literary texts (Tamrap Wannakhadi).** Bangkok: Bannakij Press. (In Thai)
- Satiangoset. (1959). **Ghost and Angel (Phi Sang Thewada).** Bangkok: n.p.. (In Thai)
- Sommot Amarabhanhu, H.R.H. Prince. (1965). **Announcement of the royal ceremony, volume 2 (Prakat Kan Phraratchaphithi Lem Song).** Bangkok: Teachers Council of Thailand Trade Organization. (In Thai)
- Sri-on, S. (2007). **Invocation and Epilogue in Pali literature: Concept, Form, and Language.** MA Thesis (Pali and Sanskrit), Chulalongkorn University. (In Thai)
- The Fine Arts Department. (2002). **Kham Chan Dutsadisangwoei Kham Chan Klom Chang Khrang Krung Kao Lae Kham Chan Khotchakam Prayun.** Bangkok: The Fine Arts Department. (In Thai)
- The Fine Arts Department. (2015). **Phra Khanet Khong Satiankoset Lae Nakapratip Lae Rueang Phra Kanet Thi Kiaw Khong Kap Chang.** Bangkok: The Fine Arts Department. (In Thai)

- The Fine Arts Department. (2021). **Elephant texts in ancient documents (Tamra Chang Nai Ekkasan Boran)**. Bangkok: The Fine Arts Department. (In Thai)
- The National Identity Office. (1988). **Chumnum Chan Dutsadisangwoei Klom Chang Samkhan Nai Ratchakan Patchuban**. Bangkok: Chuanphim Press. (In Thai)
- The Royal Institute. (2011). **Thai literature dictionary of Sukhothai period Triphummikatha**. (2nd ed.). Bangkok: The Royal Institute. (In Thai)
- The Royal Institute. (2013). **The Royal Institute's dictionary B.E. 2554**. (2nd ed.). Bangkok: The Royal Institute. (In Thai)
- Uitekkeng, K. (2016). **Ganesha, unknown to India (Phra Phikhanet Thi India Mai Ru Chak)**. Retrieved October 5, 2021, from https://www.matichonweekly.com/column/article_2493 (In Thai)
- Vajiravudh, His Majesty King. (2004). **Gods and things to know (Thepphachao Lae Sing Na Ru)**. Bangkok: Sripanya Press. (In Thai)
- Wirawan, W. (2014). **Invocation in Thai literature**. MA Thesis (Thai), Silpakorn University. (In Thai)
- Wongsurawat, K. (2019). **The story of the city pillar and the 5 guardian spirits of Thailand (Rueang Lak Meuang Lae Thepharak Thang Ha Pracham Phra Nakon)**. Retrieved October 5, 2021, from https://www.matichon.co.th/columnists/news_1522271 (In Thai)